

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับจากประเทศไทยประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ.2540 ทำให้เห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม โดยตระหนักว่าวิถีชีวิตที่เรียบง่ายสอดคล้องกับสภาพธรรมชาตินั้นสามารถนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งการตระหนักถึงความสำคัญ และสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านี้ได้ ทำให้วัฒนธรรมเหล่านี้คือทุน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540: 20) ที่มีอยู่ตามพื้นที่ต่างๆของประเทศ คนในท้องถิ่นสามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์โดยเป็นองค์ประกอบในการพัฒนาชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้ นอกจากนี้วัฒนธรรมที่มีความหลากหลายแตกต่างกันในพื้นที่ ยังเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชม ซึ่งก่อให้เกิดการดำเนินการต่างๆภายในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก การขนส่ง สนองความต้องการ อำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ผลประโยชน์ก็ตกเป็นของคนในชุมชนด้วย

ชุมชนอัมพวาเป็นชุมชนริมน้ำ ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านพื้นที่ทางด้านทิศตะวันตกและมีคลองอัมพวาซึ่งแยกจากแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านกลางพื้นที่ชุมชน และยังมีคลองต่างๆ อีกหลายสายที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชน เช่น คลองบางจาก คลองผีหลอก คลองลัดดาโชติ ซึ่งการที่มีโครงข่ายคลองอยู่ทั่วไปภายในพื้นที่ชุมชนทำให้เกิดความสะดวกในการคมนาคมทางน้ำ และการประกอบอาชีพของชุมชน จากการที่บริเวณพื้นที่แห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้ชาวชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ทั้งยังมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการของชุมชนที่ยาวนานแต่ยังคงเอกลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐานริมน้ำในอดีตไว้จนถึงปัจจุบัน

ชุมชนริมน้ำอัมพวาเคยเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่สำคัญที่มีความรุ่งเรืองในอดีต แต่ได้ลดบทบาทไป เนื่องจากการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางของชุมชนไปยังตัวเมืองแม่กลอง จากการสร้างทางรถไฟสายแม่กลอง วงเวียนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 6 และการตัดทางหลวงแผ่นดินสาย 35 จึงทำให้ศูนย์กลางการค้าทางน้ำ การคมนาคมทางน้ำลดบทบาทและความสำคัญลง(มินตรา ติรณปริชญ์, 2548: 115)

นอกจากเอกลักษณ์ของชุมชนอัมพวาที่ยังตั้งถิ่นฐานริมน้ำและมีความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติแล้ว ชุมชนอัมพวายังมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย สถาปัตยกรรมอันได้แก่ ศาลาสนาม อาคาราชาการและสถาบัน บ้านพักอาศัย มีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของประเทศ (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549: 1-20) ด้วยเห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในจึงนำมาใช้ประโยชน์เพื่อให้สภาพทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนอัมพวาดีขึ้นผ่านทางธุรกิจการท่องเที่ยว โดยทางเทศบาลตำบลอัมพวาได้ริเริ่มจัดตลาดน้ำอัมพวายามเย็นขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549: 100) ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวที่เข้มข้นขึ้นในพื้นที่เทศบาลและพื้นที่เกี่ยวเนื่องตามเส้นทางการท่องเที่ยว เห็นได้จาก กิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมากมาย เช่น กิจกรรมเดินเท้าเพื่อชมเรือนแถวริมน้ำ และวิถีชีวิตสองฝั่งคลอง กิจกรรมลงเรือชมหิ่งห้อย ผู้ประกอบการตั้งร้านค้าจำหน่ายสินค้าที่ได้จากการประดิษฐ์คิดค้นหรือแปรรูปจากผลผลิตภายในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด รองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในชุมชนอัมพวาและใช้บริการเรือนำเที่ยว โดยในช่วงวันหยุดเทศกาลหรือวันหยุดยาวมีมากถึง 1,764 คนต่อวันโดยเฉลี่ย (มินตรา ติรณปริญญ์, 2548: 129)

จากความเป็นมาทั้งหมดข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนอัมพวามีวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการนำมาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญส่วนหนึ่งในการนำมาพัฒนาเศรษฐกิจ สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม การนำทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าจะเป็นการใช้ทุนที่เป็นรูปแบบสืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิม แต่ก็ย่อมมีการประยุกต์ใช้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ลดลง หรือเสื่อมลงได้ ถ้าการใช้ทุนเหล่านี้เป็นไปอย่างไม่มีการจัดการที่ดี หรือผู้ที่ใช้ทุนไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงคุณค่าของทุนเหล่านี้ว่ามีคุณค่ายิ่งต่อการพัฒนา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา เพื่อให้ชุมชนอัมพวาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญและมีการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมไปกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอัมพวา
2. ศึกษาลักษณะการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในพื้นที่อัมพวา

3. ศึกษาถึงการใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมโดยชุมชน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา

4. เสนอแนะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวา เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

1.3 คำถามในการศึกษา

ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวามีอะไรบ้าง ทุนทางวัฒนธรรมใดบ้างที่นำมาใช้ในการท่องเที่ยวและในการนำมาใช้นั้นเป็นการใช้ที่เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมหรือไม่อย่างไร

1.4 ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา โดยการศึกษา มี

ขอบเขตเชิงพื้นที่ คือ ชุมชนเทศบาลตำบลอัมพวา ตั้งอยู่ในพื้นที่ตอนกลางของอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เนื้อที่ประมาณ 2.5 ตารางกิโลเมตร มีระยะห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 71 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดสมุทรสงครามประมาณ 6 กิโลเมตร และพื้นที่เกี่ยวเนื่องจากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในชุมชนอัมพวา

ขอบเขตของเนื้อหา ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอัมพวา ลักษณะการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในชุมชนอัมพวา การใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชาวชุมชนอัมพวา เสนอแนะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

ลักษณะการท่องเที่ยว หมายถึง การซื้อสินค้า การเยี่ยมชมตามแหล่งท่องเที่ยว การรับประทานอาหารเป็นต้น ของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวในพื้นที่อัมพวา

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอัมพวาที่ชาวชุมชนสามารถนำมาพัฒนาชุมชนได้ ได้แก่

ทุนบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ เช่น พระ ครู ผู้ประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

ทุนรูปลักษณ์ หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้างที่เป็นสถานที่ใช้ประโยชน์ของ
คนในชุมชน รวมถึงผลงานด้านต่าง ๆ

ทุนสถาบัน หมายถึง ประวัติ ความเป็นมาของบุคคล สถานที่ และความ
เกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ ประเพณี กิจกรรมที่ถือปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน
รวมถึงประกาศนียบัตร รางวัลต่างๆทั้งในระดับชาติและต่างชาติที่ชุมชนอัมพวาได้รับ

การใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินงานต่อทุนทาง
วัฒนธรรมในการนำไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อด้านต่างๆ ของชุมชนอัมพวา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบถึงทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ของชุมชนอัมพวาลักษณะการท่องเที่ยว
ของนักท่องเที่ยวในพื้นที่อัมพวา การใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมในการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวของชุมชน แนวทางการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวและพัฒนา
ชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ผลการศึกษาที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเสนอแนะการ
จัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอื่นต่อไป

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการศึกษาเรื่อง ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพ
วา มีระเบียบวิธีดังนี้

1.7.1 วิธีการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการ
สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) ประกอบกับการสังเกต
แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เกี่ยวกับการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการ
ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาชุมชนของชุมชนอัมพวา

1.7.2 กรณีศึกษา

ผู้ศึกษาใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้ผู้ให้
ข้อมูลหลัก (Key informant) ประกอบด้วย กลุ่มบุคคล 5 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 15 ราย ดังนี้

- 1) กลุ่มผู้ประกอบการค้าขาย ได้แก่ บุคคลที่นำผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ มาจำหน่ายภายในบริเวณชุมชนอัมพวา จำนวน 2 ราย
- 2) กลุ่มผู้ประกอบการบริการ ได้แก่ บุคคลที่ประกอบกิจการต่างๆ เพื่อให้บริการหรือรับจ้าง แก่นักท่องเที่ยวภายในชุมชนอัมพวา จำนวน 2 ราย
- 3) กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ บุคคลที่เป็นประธานของชุมชนต่างๆ ภายในชุมชนอัมพวา จำนวน 2 ราย
- 4) กลุ่มผู้สนับสนุน ได้แก่ บุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กร หน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน ที่ดำเนินงานพัฒนาชุมชนอัมพวา จำนวน 3 ราย
- 5) กลุ่มนักท่องเที่ยว ได้แก่ บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ล่องเรือ ชื้อของ หรือเดินชมบรรยากาศภายในชุมชนอัมพวา เป็นต้น จำนวน 6 ราย

1.7.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

- 1) การศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary research) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวารสารทางวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ รวมทั้งศึกษาจากแหล่งอินเทอร์เน็ตที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และชุมชนอัมพวา
- 2) การศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field study research) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในสภาพพื้นที่โดยทั่วไป ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และ วิถีชีวิตของชาวชุมชนอัมพวา ได้แก่ การประกอบอาชีพ ประเพณี รวมถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เป็นต้น โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมิถุนายน – เดือนกันยายน 2551

ขั้นแรก ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยการเป็นนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าชมอุทยาน ร.2 สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดอัมพวันเจติยาราม และเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การล่องเรือชมหิ่งห้อย เข้าพักค้างคืนที่บ้านพักริมคลองอัมพวา ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงวันธรรมดา และวันหยุดซึ่งมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดย

ชุมชน เพื่อสังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไป สถานที่สำคัญ วิถีชีวิตของชาวชุมชนอัมพวา และปริมาณของนักท่องเที่ยว

ขั้นที่สอง ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนอัมพวา ได้แก่ ที่ตั้งและอาณาเขตของชุมชน จำนวนประชากร ผู้นำชุมชน สถานที่ที่สำคัญ เป็นต้น โดยศึกษาจากการสอบถามนักพัฒนาชุมชน บุคลากรของเทศบาลตำบลอัมพวา พร้อมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว และได้สังเกตการณ์ สอบถามพูดคุยกับเจ้าของกิจการท่องเที่ยวได้แก่ กิจการทำเรือนำเที่ยว กิจการบ้านพัก เพื่อทราบขั้นตอน วิธีการ ความคิดเห็น รวมถึงปัญหาต่างๆ ในการดำเนินการท่องเที่ยว และปริมาณในการให้บริการ

ขั้นสุดท้าย ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนการใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม 2551 – เดือนกุมภาพันธ์ 2552 ผู้ศึกษาใช้แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structure interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีแนวทางในการศึกษาแบ่งตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

กลุ่มผู้ประกอบการค้าขายและบริการ มีแนวทางในการสัมภาษณ์ ได้แก่ วิธีการในการประกอบการผลิต หรือการดำเนินการในการให้บริการ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ทุนทางวัฒนธรรม แนวโน้มในการพัฒนาการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว และความคิดเห็นในเรื่องของปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้สนับสนุน มีแนวทางในการสัมภาษณ์ ได้แก่ การดำเนินการพัฒนาชุมชน ผลการดำเนินการพัฒนาชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน

กลุ่มนักท่องเที่ยว มีแนวทางในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ลักษณะการท่องเที่ยว การเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยว และความคิดเห็นในเรื่องการบริการท่องเที่ยวของชุมชน

1.7.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษานำข้อมูลจากการจดบันทึกในการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Documentary research) และการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field study research) มาแยกแยะ จัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์เพื่ออธิบายสภาพทั่วไปของชุมชนอัมพวา และอธิบายทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอัมพวา ตามกรอบแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม พร้อมทั้ง วิเคราะห์เพื่ออธิบายลักษณะการท่องเที่ยว

ในพื้นที่อัมพวาของนักท่องเที่ยว ตามกรอบแนวคิดการท่องเที่ยว เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลในการอธิบาย การใช้และการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา รวมถึงเสนอแนะการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ตามกรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แล้วนำเสนอในรูปแบบการอธิบายเชิงพรรณนาเป็นรายงานเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษา